

SZINDBÁD ELINDUL

KRÚDY GYULA (1878–1933) gyerekfejjel kezdett írogatni, s miután teleírta a *Szabolcsi Szabad Sajtó*, a *Képes Családi Lapok*, a *Magyarország*, a *Debrecen*, az *Ellenőr*, az *Ugoicsa*, az *Orsova*, az *Orsova és Vidéke*, a *Fővárosi Lapok* (ebben első regénye folytatásokban: *Szeretlek*, 1897), a *Tolna Vármegye*, az *Ország-Világ*, a *Pesti Hírlap*, a *Művészvilág* (ebben folytatásos regény: *Pál apostol*), a *Budapesti Hírlap*, az *Új Idők*, a *Magyar Szemle*, a *Szabad Szó*, az *Egyetértés* és ki tudja, még hány újság hasábjait, hol Mikszáth, hol Herczeg Ferenc stílusát utánozgatva, s miután Budapesten megjelent első kötete, az *Üres fészek* (1897), még mindig alig figyeltek rá, még mindig kezdőnek számított. Hát persze, mert nem is volt ez még igazi könyv, az *Ország-Világ* című lap mellékletei voltak összefűzve és borítólapppal ellátva. (*Gordonkázás*, 93. lap).

Kései induló volt, mint Mikszáth. Ezért hát őt is a jeles 1906-os évek tájától kezdve számíthatjuk ismert, kedvelt, forgatott írónak. A fiatal Kosztolányi is ekkor ír róla (*A Hét*, 1907), de akkor már úgy, ahogyan mindmáig szokás: Krúdy Gyula „illatos, finom, álmokból és párából szőtt” novellákat ír. „Mintha ódon, drága poharak csendülését hallanám... mintha ábrándok aranyos pókhálósálai ragyognának szemembe halvány, áttetsző aranykőben.” Megjelenik a *Nyíri csend* (1909) és a *Hét szilvafa*. De már készülődik nagy útjára Szindbád (*Szindbád ifjúsága*, 1911) s hogy Krúdy vele tényleg beérkezett, mutatja az 1917-es második kiadás. Ehhez előszóul e sorokat írta a szerző, *fiatal olvasóinak*: „Menj, hajós, vitorláidra szívek vannak hímezve!” Krúdy 1911-től kezdve sikeres szerző, szinte csuda, hogy emiatt nem száműzetett a magyar parnasszusról. *A vörös postakocsit* 1913-ban közli folytatásokban *A Hét*, ugyanebben az évben már könyvként is megjelenik Singer és Wolfnernál, Mühlbeck mester illusztrációival; három újabb kiadása pedig 1914-ben!

A század eleji magyar próza az erőssiramú, cselekményes elbeszélést ked-

velte. Mikszáth, Bródy éppúgy ezt művelte, mint Herczeg, Bíró, Molnár. De még Babits *Kárvavára* is ide sorolható.

Milyen meglepetés hát ehhez képest a Krúdy prózája, mely úgy érdekes, sőt, érdekfeszítő, szinte letehetetlen, hogy semmiféle cselekményszála nincsen. Ehelyett érdekessége, hogy az író úgy kalandoztatja hőseit a jelenben, mintha az múlt lenne és viszont: a múltat valósággal tapinthatón jelenünknek érezzük. Amikor *A vörös postakocsi* elején, virágvasárnap táján, a budapesti Pattantyús utcában feltünedezik a két vidéki színésznő, Horváth Klára és Fátyol Szilvia, az az érzésünk: valami réges-régi, levendulaillatú történetbe csöppentünk, ide vitt bennünket a vörös postakocsi. Holott Fátyol Szilvia Kaposvárott és Makón már meglehetősen sikereket aratott a *János vitéz*ben, amit köztudomásúlag 1904-ben adtak először, következőképp a történet, ha ugyan annak nevezhető, a jelenben játszódik. És mégis, valami nagyon régi, visszahozhatatlanul továtűnt emlék varázsa lebegi őket körül. Krúdy időjátéka sok tekintetben megelőzi a nyugat-európai irodalom prousti időélményét; Krúdy, a magyar Proust, a francia mesterrel legalábbis egyidőben (*Du côté de chez Swann*, 1913; de ez a szerző költségén jelent meg, miután több kiadó undorral visszadobta!) de tőle függetlenül „találta fel” a nagy újítást, a bennünk magunkban élő saját időnk és a külvilági idő viszonylagosságának drámáját. *Kánaán könyve* című, 1919-ben kinyomtatott, de már 1918-ban összeállított novelláskötete úgy beszél a négy-öt év előtti dolgokról, mint amelyek „a messi történelmi időkben, a háború előtt” történtek. (*Fogadó a régi világhoz.*)

„Az egykori Griff helyén épült vendégfogadóban évekkal ezelőtt – háború előtt – a vidéki vendégeket már a második, harmadik pohár sernél találta a déli harangszó; mire a József-utcai verestorony harangjainak hangjai a háztetők felett összeölelkeztek a ferenci barátok harangjaiéval, a vendég gallérjába gyömöszölte az asztalkendőt és nagyon csodálkozott volna, ha nem hozzák vala a konyha felől a párolgó húsleves. Esztendőig jártunk ide ebédelni, de sohasem érkezhettünk eléggé korán, hogy a konyha jobb falatjait el ne fogyasztották volna a reggel óta strázsáló vidékiek... Még a fogadóban lakó Szemere Miklós is úgy védelmezte mindennapi levesben-főtt marhahúsát (paradicsom-mártással), hogy féltizenkét óraker intézkedett, midőn a provincia már türelmetlenül verte a késheggyel a pohár oldalát az ebédlőben.” (*A vendég az ebédlőben*)

Ez a hírneves Szemere Miklós *A vörös postakocsi* Alvinczy Eduárdja...

De nem csupán az időjáték Krúdy nagy találmánya: stílusa is félreismerhetetlenül egyéni; a szimbolista líra hasonlat-világát menti át hangulatprózájába:

„A Belváros szűk sikátoraiban a varróműhelyek, kalaposboltok cérna- és leányruhaillata keveredett a kapualatti kis serházak hordó- és virsli-szagával, midőn eljött a kánikula és a Rákoson elaludtak a szelek, mint henyélő szolgálégyények. Minden bolt, minden ház, sőt talán külön mindegyik pesti lakás vándorolni küldte az utcákra a szagát, mint kisgyermeket kergetnek el a háztól gonosz szülők.” (*Pest aranykora*)

Aztán kezd megszólalni, váratlanul és mégis vártan, mint a bolti csengettyűszó, a háború miatti ingerültség, majd dac és lázadás, éppúgy, mint Babitsban vagy mint Szép Ernőben:

„A régi kedves Pestet el kell temetnünk lassan a háború halottaival. Pest hősi halált halt a világháborúban.”

„Mi lenne, ha már letennék a fegyvereket a katonák; ha mindenki megkapná jutalmát az elmúlt három esztendőért, amely kínosabb volt, mint a gályához láncolt rabok élete; ha az újság többé nem írna offenzíváról, csatáról, tengeralatti harcról; ha nem remegne többé millió szív a holnaptól; ha felemelhetné fejét a gödörbe zárt gondolat...” (*Az álomlátók*)

És csakugyan felemeli fejét a gödörbe zárt gondolat:

„Budapesten minden második embert bezárnak, ha még soká tart a háború. Mily arcátlan tévedéseket hozott ez az időszak. Majdnem a szószékről prédikálták, hogy nem kell búsulni a háború viszontagságai miatt, mert a kiállott szenvedésekből fakad az emberiség megváltása.

A háború olyan fertőt zúdított az emberiség nyakába, hogy nagyon sokáig kell tanítani az iskolákban a mosakodást. Posványá változott a világ, rablók, hamis-pénzverők országa lett a föld.” (*Szüreti dal*)

És megint megszólal a szimbolista költő, egy prózáíró Ady:

„Miért piros az őszi reggel?

Szüretelnek Magyarországon, veres bort és habos vért. Az egyiknek öt-hat korona az ára literenkint, a másikat úgy adják, mint hajdan a bort, ingyen, jószívvel, papnak, csósznek, vándorlegénynek. Ez a véres szüret eltart már negyedik esztendeje. Harmadszor szedik meg a szőlőt a gazdák, mióta ömleni kezdett az emberi must. Azóta a töke is kedvet kapott. Az idén termett ugyanannyi bor az országban, mint amennyi vér kiömlött. De tudja-e pótolni a bor a vért, a bor megnövekedett értéke a vér drágaságát? Van-e annyi vidámság, mámor, nótázó habzás a legjobb borunkban is, amely el tudná felejtetni a testvér szenvedéseit, a magyar vér felhőszakadását?” (*Szüreti dal*)

És ez még „csak” a negyvenéves, a fiatal Krúdy – még előtte vannak a húszas években írott nagy regényei.

MENEKÜLÉS EGY ÁLOMVILÁGBA

Krúdy nyírségi nemesek származéka: álombéli hangulatait bizonyára meghatározta szülőföldje is, ez az anyai hiedelmet, legendát, rejtélyes történetet őrző világ, ahol a törökkori Fekete Ember óta, aki fegyvertelenül támadt a törökre és fegyverrel saját földesuraira; ahol a *hiszem* annyiszor látszott azonosnak lenni a *tudom*-mal.

Krúdy Gyula, akit Nagy Endre sokszor emleget, mert vele is együtt újságíróskodtak, az *Egy város regénye* írásakor már nem élt. 1933 májusában halt meg, hátrahagyva egy máig feldolgozatlan kézirat-tömeget, hírlapokba rejtett folytatásos regényeket, máig elő nem került cikkek százait, talán ezreit is. Éppen ezért sokan napjainkig, mikor némelyik, módszeres kutatások alapján kiadott regénye változtatott a róla kialakult egyoldalú képen: a Vörös Postakocsi utasának tekintették, s nem nézték volna ki belőle azt a szigorú ítéletű társadalombírálot, aki pedig benne rejtett. Pedig sejthető volt ez már a földosztásról 1919-ben kiadott füzetéből.

A mohácsi csata szomorú évfordulójára ő is megírta a maga trilógiáját, akaratlanul is versenyezve Gulácsy Irénnel. A *Három király* 1926 szeptemberében és 1930 júliusában között két napilapban folytatásokban jelent meg, majd könyvként 1926-ban és 1930-ban, együttesen 1943-ban, de teljes egészében csak 1958-ban. Már ez is jellemző, milyen kelletlenül fogadtak egy „új” Krúdyt a kiadók. Még érdekesebb, hogy 1923–1926 között írott hat másik regénye közül három nem is jelent meg életében. (*Repülj, fecském; Jockey Club; Primadonna*; valamennyi először: 1980.) De a legérdekesebb *A tiszai Solymosi Eszter* sorsa. 1931 februárjában kezdte közölni a *Magyarország*. 101 folytatásban jelent meg. Krúdy ezek után több kiadónak is felajánlotta közlésre. A gazdasági válságra hivatkozva valamennyien megtagadták a kiadását. Így hát 44 év múlva, 1975-ben láthatott napvilágot a *Magvető* kiadásában. A húszas évek Krúdyja tehát, aki már nem a gálánsan udvarló Rezeda Kázmér, hanem a történelemben búvárkodó és kortársainak kellemetlen igazságokat mondó író: nem kellett; nem is ismerték, hacsak valaki meg nem őrizte magának a lapkivágásokat.

Ez a Krúdy tehát voltaképpen a mai olvasóközönség írója, mai szerző abban az értelemben, hogy ma olvassák, ma hat. Krúdy a *Solymosi Eszter*-ben újra felelevenítette azt az 1880-as évek elején világszenzációt ébresztett

esetet, amelyet már Eötvös Károly is megírt. Krúdy, az újraeledő antiszemitizmus, a mindinkább uralomra törekvő fasizmus és nácizmus légkörében, kötelességének érezte nemzetét ismét figyelmeztetni. Mesterien jellemzi azt a talaját vesztett dzsentri-réteget, melynek érdekében állt a vérvád elhíttetése a közvéleménnyel. Ónody Gézá-t bútoraival jellemzi:

„Ónody Géza házában csupa olyan bútor volt, amelyről már messziről látszott, hogy sokszor szerepelt végrehajtók jegyzőkönyvében. A régi Magyarországon meg lehetett ismerni alakjukról, formájukról, kopottságukról, »mázukról« ezeket a bútorokat, amelyeket a végrehajtók sokszor kihordattak az udvar közepére, majd a dobos megütötte felettük hangszerét, a végrehajtó megkérdezte: ki ad többet értük, aztán a bútorok valamely végzetnél fogva visszaköltöztek régi helyükre. Voltak zárjuk vesztített, kulcstalán, sovány szekrények, összehajtogatható, úgynevezett tábori-ágyak, lefogyott, lószőrüket vesztített diványok, nádfonatú hintaszékek, keserves görbelábú íróasztalok, amelyek olyan tintapecsétések voltak, mintha Magyarország összes pöriratait rajtuk írták volna: amelyek sohasem hagyták el régi gazdájukat, mert más nem tudta volna hasznukat venni. Egy ócska kalap vagy lábbeli mindig talál megfelelő viselőjére, de mit csináljon egy háromlábú kanapé, amely kiálló rugóival, sovány méhével már csak a régi gazdája oldalbordáit tudja kielégíteni? Ónody Géza-nak csupa olyan bútorai voltak, amelyek az ő elégedetlen, elsavanyodott, elkedvetlenedett egyéniségéhez pászoltak. Volt egy tükre, benne szobapisztoly golyójának a nyoma, amelynek sebesült részeiben csak ő láthatta meg magát. Volt egy mosdóasztala, amelyen csupa apró bajuszpedrós skatulyák száradtak, persze kiürített állapotban. Az egyik skatulyácskán a bécsi udvari patikárius neve volt: abból az időből, amikor Ónody testőrnek jelentkezett. A fiatalkori álmok, illúziók emléke volt minden egyes bajuszpedrós doboz, tán emlékeztek is még a hölgyekre, akiket valaha kiszolgáltak. – Áporodott pipafüst öregembers szaga terjengett a levegőben, mintha sohase jött volna ide senki, akinek a kedvéért szellőztetni érdemes volna.”

Mi mindent tudott ez az ember! A bohém, akiről szólván jóízű ebédeit, kalandjait, Rezeda-Kázméros udvarlásait szokás emlegetni. Micsoda iratanyagot kellett áttanulmányoznia. Embereket, eseményeket figyelnie. És még hányszor, hányféleképpen fog színeződni a kép erről a különös mester-ről, akinek valahányszor előbukkan egy-egy műve a hírlaptemetőből, irigykedő sóhajtozásokra készíti a halála után negyven-ötven évvel működő írókat...